

TARİHSEL SÜREÇTE ALEVİLİĞİN YAZILI KAYNAKLARINDA YAPILAN METİN TAHRİFATI: SAFVETU'S-SAFÂ'NIN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN

Sönmez KUTLU *

Hiçbir dinî-toplumsal veya dinî-politik yapı ortaya çıktığı ilk şekliyle devam etmemekte, yayıldığı bölgenin kültürel ve dini yapısına göre ve taraftar bulduğu toplumsal yapıya uygun olarak güçlenmekte, değişmekte veya ilk halinden tamamen farklı bir yapıya bürünebilmektedir. Bu değişimleri, kırılmaları ve farklılaşmaları takip edebilmenin yolu ilgili dini yapının ürettiği dini metinleri, üretildikleri dönemler ve bu dönemlere hakim olan tarihsel arka planı göz önünde bulundurarak, bilimsel yöntemler kullanarak tahkik etmek ve bu metinleri çözümlmek gerekmektedir. Özellikle İslam Mezhepleri Tarihçiliği açısından, fikirlerin menşei ve geçmiş kültür, inanç ve felsefi sistemlerle ilişkisini tespit edebilmek için bu metinlerin ortaya çıkarılması büyük önem arz etmektedir.

Herhangi bir felsefi ekolü, mezhebi, tarikatı veya dini bir oluşumu doğru anlayabilmenin ve tanımlayabilmenin yolu, onların tutum, davranış ve fikirlerini bizzat kendi liderleri veya mensuplarının yazdığı birinci el kaynaklara dayalı olarak, olduğu gibi ortaya koymaktan geçer. Son zamanlarda Alevilik-Bektaşiliğin tarihsel arka planının aydınlatılabilmesi, sözlü kültürünün temellerini oluşturan yazılı kültürün tespit edilebilmesi ve içindeki mezhebi unsurların ortaya konulabilmesi için, Şeyh Safî'nin öncülüğünde oluşmaya başlayan, daha sonraki dönemlerde geliştirilen Anadolu'nun her köşesinde Kızılbaş Alevi ocaklarında elden ele dolanan, bugün Anadolu'da Kızılbaş-Alevî ocaklarında dedelerin elinde, tekke ve dergah arşivlerinde, yurtiçi ve yurt dışı kütüphanenin tozlu rafları arasında Yusuf Ziya Yörükân'ın deyimiyile "evrak-ı perişân" halde bulunan onlarca Türkçe yazma eser yayımlanmayı beklemektedir. Bu yazılı kaynaklar arasında, özellikle yerli araştırmacıların en az ilgilendikleri literatür, "Safevî Kültür Havzası"na ait Tasavvûfî edebiyat olmuştur. "Bektaşî Kültür Havzası", edebî ürünlerinin yayımlanması açısından, diğeri kadar şan-

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

sız değildir. Gerek Türkiye’de gerekse yurt dışında bir çok Bektaşilik metni yayımlanmış ve yayımlanmaya devam etmektedir. Kızılbaş Aleviliğine ait metinler, Bektaşiliğe ait metinlerle kıyaslandığında, daha sistemli ve daha yaygın anonim metinler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Şeyh Safi ve Safevî Tekkesi çevresinde oluşan ve Şeyh Safi ile Şeyh Sadreddin arasında diyaloglar şeklinde şekillenen bu metinlerin nerelerde bulunduğu ve ne tür metinler olduğu, henüz kapsamlı araştırmaların konusu olmamıştır. Bu sebeple çok dağınık bir şekilde bulunan ve pek çoğu yurt dışına çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Kızılbaş Aleviliği ve Bektaşiliğin yazılı kaynaklarını ortaya koyacak kapsamlı araştırmalara ve bunların tahkikli ilmî neşirlerine büyük ihtiyaç vardır.

Sosyolojik kuramlardan “Yazılı Kültür” ve “Sözlü Kültür” paradigmasını Aleviliğe uygulamaya çalışan araştırmacılar, Aleviliğin yazılı kaynakları hakkında bilgi sahibi olmadıkları için, bu dini-toplumsal yapıyı, genelde sözlü kültüre dayalı olarak analiz etme yoluna gitmişlerdir. Böyle bir yaklaşım, bu tasavvufî oluşumun sınırlarını zorlamış ve onu mitolojik çerçeveye hapsetmiştir. Sözlü kültür olarak aktarıla gelen her türlü söylence ve menkıbeyi Aleviliğe hasrederek sözlü kültür adına söylenecek her şeyi söylemişlerdir. Sözlü kültür, daha çok köklü eğitim almamış, konar-göçer hayat yaşayan topluluklar tarafından benimsenen Yesevîlik, Nakşilik, Kadirilik, Safevîlik ve Bektaşilik gibi bütün sufi oluşumların din anlayışlarının oluşmasında etkisi büyük olmakla beraber, onların dini algılama biçimi belirleyen tek unsur değildir. Sözlü kültürü belirleyen ve onun kalıcılığını sağlayan önemli bir yazılı kültür vardır. Sözlü kültür, yazılı kültürün taşıyıcıları tarafından sürekli aşılarmakta ve beslenmektedir. Alevilikteki yazılı ve sözlü kültürün, Batıda üretilen bir kuramla analiz edilmesinin pek çok faydası olmakla birlikte, bütünüyle izah edilmesi güçtür. Çünkü Kızılbaşlık ve Bektaşilik, Şeyh Safi ve Hacı Bektaş Veli’nin öncülüğünde oluşturulmuş yazılı kaynaklar yoluyla kurumsallaşmıştır. Yazılı olarak Dedelerin elinde bulunan Kızılbaş Buyrukları ve yazılı olarak Bektaşî Dedelerinin elinde bulunan Makâlât ve Erkannameler olmaksızın sözlü kültüre dayalı bir Kızılbaşlık ve Bektaşiliğin varlığını sürdürebilmesi mümkün değildir. Ayrıca sözlü kültür, sadece Aleviliğe has olmayıp Sünni halk müslümanlığında da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Sadece Sözlü kültürden hareketle, Aleviliği, din, kültür, mezhep, meşrep, felsefi görüş ve hayat tarzı olarak tanımlamak, Aleviliği kendi çerçevesinin dışına taşımakta, sınırlarını zorlamakta ve onu her geçen gün etkisini azaltarak, yerini tarihin derinliklerine gömülmeye mahkum eden bir külte ya da mitolojiye dönüştürmeye mahkum etmektedir. Ayrıca bu tür yaklaşımlar, bu olguyu tabiatına ve tarihine uygun bir şekilde ortaya koymakta yetersiz kaldığı artık anlaşılmaya başlanmıştır. Çünkü “sözlü kültür”

paradigmasını esas alanlar, yazılı kaynakları okuyamadıkları ve anlayamadıkları için, Aleviliği, sözlü kültüre kaynaklık eden yazılı kaynaklar üzerinden anlamada son derece yetersizdirler. Bugün Aleviliği bu kurguların ve yaklaşımların suistimalinden kurtaracak önemli bir fırsat doğmuştur. Bu da yazılı kaynakları üzerinden Aleviliğin yeniden incelenmesi fırsatıdır. Bu eserler, gelenekli ve sahih Alevilikle ilgili bilgi boşluğunu doğru bilgiyle doldurabilme konusunda ve Aleviliği yeniden keşfetme konusunda zengin bir malzemeyi ihtiva etmekte olup neşredilmeyi ve incelenmeyi beklemektedir.

Kızılbaş Aleviliğine veya Bektaşiliğe ait metinlerin gün yüzüne çıkarılması, mutlaka bilimsel tahkik yöntemiyle yapılmalıdır. Çünkü tarihsel süreçte bu metinler üzerinde oynandığını, eserlerin çevirisi veya istinsahı sırasında fikirlerle müdahale edilerek eserin sahibinin fikirlerinin, dini kimliğinin ve düşünce sisteminin çeviriyi yapanın mezhep ve meşrebine uydurulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu yüzden yazılı kaynaklarla ilgili yapılacak neşirler, tek bir nüshadan defalarca yayımlanan eserlerin tekrar neşri veya bir başka nüshadan hareketle yeniden neşredilmesi demek değildir. Ama maalesef bugün Aleviliğin yazılı kaynaklarını yayınlama iddiasıyla yürütülen projeler veya bireysel çalışmalarda, bu husus tek bir nüsha üzerinden Arap harflerinden Latin harflerine aktararak yayımlanması olarak da algılanmakta, ilmî tenkit ölçülerine uygun olarak bir eserin birden fazla yazmasının tespit edilerek tahkikli neşirlerinin yapılması yoluna gidilmemektedir. Tek bir yazmadan hareketle bir eseri yayınlamanın önemli sakıncaları vardır. Özellikle Şeyh Safî'ye nispet edilen eserler de daha da dikkatli olmak gerekmektedir. Çünkü Safevî tekkesine ait Kızılbaş metinleri, XV. Asırdan itibaren Şii unsurların sokulmasıyla Şiileştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Şeyh Safî'ye ait *Makâlât ve Menâkıb* adıyla bilinen eserler, çoğaltılırken müstensihler tarafından önemli tahrifatlara uğramıştır. İlk metni ortaya çıkarmadan, sonraki dönemlerde yazılmış bir yazma esas alındığında, Şiileştirilmiş bir metni Kızılbaş Aleviliğinin metni olarak göstermiş oluruz. Bu da Kızılbaş Aleviliğin Şiilik olarak gösterilmesiyle sonuçlanabilir. Bu sebeple yayınlanacak eserlerin Aleviliğin kendine özgü yazmalarının olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü Safevî devleti, Anadolu'daki Kızılbaş Alevileri Şiileştirmek için, buna yönelik özel eserler hazırlatmış veya daha önce yazılan eserlere Şii fikirleri aşılama çalışmıştır. Bu tahrifatın, *Safvetu's-Safâ'*'nın Türkçe çevirileri ve tarihsel süreçte bunların çoğaltılması sırasında hangi boyutlara vardığını örnekleriyle analiz etmek istiyorum. Bunun analizine geçmeden önce, tamamı yazma olan bu çeviriler hakkında kısa bir bilgi vermek istiyorum. Yalnız *Safvetu's-Safâ'*'nın Anadolu'da yapılan ilk çevirisinin tahkikinin son aşamaya gelmiş olması sebebiyle, nüshalarla ilgili geniş bilgiler orada çıkacağı için, nü-

halarla ilgili hususlara burada girmeyeceğim.

Erdebil tekkesi, kurucusu ve sonraki tarihi ile Safevîler hakkında son derece önemli bilgiler içeren *Safvetu's-Safa*, İran'da ve Anadolu'da değişik zamanlarda farklı kişiler tarafından tam olarak veya kısmen Türkçe'ye çevrilmiştir. *Tezkire-i Şeyh Safî*, *Menâkıb-ı Şeyh Safî*, *Makâlât-ı Şeyh Safî*, *Terceme-i Menâkıb-ı Şeyh Safî* veya başka adlar verilen bu eserlerin başında, genelde, çevirinin Farsça *Tezkire-i Şeyh Safî* diye bilinen eserden yapıldığı belirtilmektedir. *Tezkire'*den kastedilen İbn Bezzâz'ın hazırladığı *Safvetu's-Safâ* olduğu açıktır. Nişâtî'ye ait *Şeyh Safî Tezkiresi* adlı çeviri, *Safvetu's-Safâ*'nın muhtasar bir çevirisidir. Anadolu'da yapılanlar ise, genelde, Farsça *Menâkıb*'ın, yani *Safvetu's-Safâ*'nın Dördüncü Bölüm'ünün tam veya eksik çevirilerinden oluşur. Sadece Meşhed nüshasında *Şeyh Safî Tezkiresi*'nin Dördüncü Bölüm'ü kaydı bulunmakla birlikte Farsça'sından çevrildiğine dair bir bilgi verilmemektedir. Diğer taraftan, Nişâtî çevirisi dışındakilerde, muhtemelen siyasi sebeplerden dolayı, çevirenin adı kaydedilmemektedir.

Safvetu's-Safâ'nın Türkçe'ye kısmî veya özet çevirileri, bu eserin farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde birbirinden bağımsız, üç ayrı mütercim tarafından, Türkçe'ye çevrildiği iddiasını ortaya atmamızı mümkün kılmaktadır. Sonraki nüshalar, muhtemelen bunlardan hareketle müstensihler tarafından ya aynen veya bazı küçük farklılıklarla çoğaltılmış nüshalardır. Bu üç çeviri tarihi sırayla şöyledir:

1. Kâşifu'l-Kulûb (Menâkıb-ı Şeyh Safî)

Safvetu's-Safâ'nın IV. Bölüm'ünün Anadolu'da yapılan bu çevirisine, mütercimi tarafından eserin başında *Kitâb-ı Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddîn -Kuddise Sırrahu el-Azîz-* ve *Muhtasar* adı verilmektedir. Yazmanın sonunda ise, bu eserin asıl adı *Kâşifu'l-Kulûb* olarak kaydedilmektedir. Ancak mütercim adı gizlenmiştir. Bu çeviri, Nişâtî çevirisi ve Meşhed-Rızavî kütüphanesinde kayıtlı olandan daha önce yapılmış bağımsız bir çeviridir. Yazmanın sonunda Şeyh Cüneyd'e ithaf edilmiş olmasıyla ilgili bilgilere bakılırsa, mütercimin Cüneyd döneminde yaşayan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, bu çevirinin, bilinen ilk ve en eski Türkçe çeviri olması muhtemeldir. *Safvetu's-Safâ* üzerinde daha az oynandığı bir dönemde çevrilmiş olması dolayısıyla diğerlerinden daha önemlidir.

Katip Çelebi, Safiyüddîn'in *Menâkıb'ı* hakkında bilgi veren *Mükeşşifu'l-Kulûb* adıyla bir eser kaydetmektedir. (Katip Çelebi, 1971: 1/1812) Ancak eserin yazarı, dili, ve yazılış dönemi konusunda bir kayıt bulunmamaktadır. *Keşfu'z-Zunûn*'da, muhtemelen eserin isminin yazılışında bir hata yapılmıştır. Ayrıca

Osmanlı toprakları dışında yapılan diğer iki çeviriden ve İzmir (465) ve Kemankeş (247) nüshalarında farklı olarak, bu çeviri Şiî unsurlar taşımamaktadır ve asıl metne sadık kalması sebebiyle daha güvenilir görünmektedir. Ayasofya'daki 896/1491 tarihli 3009 numarada kayıtlı *Safvetu's-Safâ'* nın metniyle büyük ölçüde uyumludur.

2. Nişâtî: Şeyh Safi Tezkiresi

Bu çeviri, *Safvetu's-Safâ'* nın tamamının Türkçe'ye ilk muhtasar çevirisidir. Şirazlı M. Kâtib Nişâtî tarafından, Doğu Türkçe'sine 949/(1542) yılında çevrilmiştir. (Rieu, 1888: 281; Cebecioglu, İstanbul: XIX, 378-379) Türkçe'ye tam çevirisi, iki müellif nüshasından hareketle, Möhsün Nağısoylu ve arkadaşları tarafından 2006 yılında Azerbaycan Bakı'da neşredilmiştir. Maalesef bu neşir, müellife ait iki ayrı nüshasından hareketle hazırlanmakla birlikte, bu iki nüsha ve daha sonrakiler arasındaki farklılıklar dipnotlarda gösterilmemiştir. Tahkikli bir neşir olmamasına rağmen, konuyla ilgili son derece önemli bir katkı sağlamış bulunmaktadır. Özellikle Möhsün Nağısoylu, eserin başına “ Ana Dilimizin Değerli Yazılı Abidesi”¹ adıyla yazdığı mukaddimede, *Safvetu's-Safâ'* nın Azeri lehçesinde yapılan bu çeviri ile ilgili bazı karanlık noktaları aydınlatmıştır. Hüseyin Kâtip Nişâtî, XVI. Asır klasik Azerbaycan edebiyatının parlak şahsiyetlerinden birisidir. Ancak onun, kendine ait şiirleri olmakla birlikte, daha çok *Şühedaname*² ve *Şeyh Safi Tezkiresi* çevirileriyle tanınmaktadır. Onun çevirilerinin, büyüklüğü, edebiliği ve seçilen konular itibarıyla, XVI. Asırda Farsça'dan Azerice'ye yapılan çeviriler arasında önemli bir yeri vardır.³ Asıl önemi, *Safvetu's-Safâ'* gibi bir eserin çevirisi olmaktan kaynaklanmaktadır. *Şeyh Safi Tezkiresi* adını, Şeyh Attar'ın *Tezkire*'sinden hareketle Nişâtî'nin kendisi vermiş ve bunu eserin baş tarafında zikretmiştir. (Nişâtî, 2006: 31-33)

Nişâtî'nin asıl adı, Muhammed b. Hüseyin Katib Nişâtî'dir. Nişâtî'nin tercümesinde verdiği tarihi kayıtlara ve baş tarafta Tahmasb'la ilgili medhiyesine bakılacak olursa, bu çeviriyi Şah Tahmasb I (1524-1576) döneminde onun emriyle, “Fars dilini anlamayan Türk talipleri ve sufilerinin faydalanması için,

1 Bk. Şeyh Safi. (2006). *Şeyh Safi Tezkiresi*, neş.: Möhsün Nağısoylu vd., Baku-Nurlan: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü. 3-23.

2 Bu eser Möhsün Nağısoylu tarafından yayınlanmıştır. Bk. Nağısoylu, Möhsün. (2003). *Orta Asrlerde Azerbaycanda Tercüme Abidesi “Şühedaname”*, Bakı-Nurlan: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü .

3 Eserin diliyle ilgili bir tez çalışması yapılmıştır. Bk. Sadıkov, E. (1973). *Şeyh Safi Tezkiresi'nin Dili* (leksika). Nam.diss. Bakı: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi.

hatta bütün Türkistanlıların faydalanması için" (Nişâfî, 2006: 31-33) yaptığı anlaşılmaktadır. O, önce 945/1539 yılında tamamlanan *Şühedaname* adlı eseri çevirmiş, dört yıl sonra ise *Şeyh Safi Tezkiresi*'ni çevirmiştir. Katib ünvanı, döneminin meşhur hatt ustalarından olması sebebiyle verilmiş olmalıdır. Nişâfî, *Safvetu's-Safâ*'yı, önce istinsah etmiş ve daha sonra Türkçe'ye çevirmiştir. Onun istinsah ettiği bir nüsha Süleymaniye Hekimoğlu 775 numarada kayıtlıdır.

3. Şeyh Safi Tezkiresi

Bu çevirinin de kimin tarafından yapıldığı belli değildir. Hatta eserin başında Farsça'dan çevrildiği hakkında bilgi verilmemektedir. Mukaddime kısmında eserin Şeyh Safi'ye ait *Tezkire*'nin IV. Bölüm'ü olduğu ve onun da 6 alt bölümden oluştuğu kaydedilmiştir. Ancak *Ebyât-ı Meşayih* adını taşıyan IV. Bölüm eksiktir. Eserin *Zevâcir ve Nesâyih* adlı V. Bölümü *Safvetu's-Safâ*'daki ilgili bölümün kısa bir çeviridir. Ayrıca eserin Kelime-i Mensure adlı VI. Bölümü, *Safvetu's-Safâ*'nın IV. Bölümü'nün altıncı bölümüyle uyuşmamaktadır. Muhammed Sadık Nâibî, bu eseri İran'ın Meşhed kentindeki Asitân-ı Kuds-i Rızavî kütüphanesindeki nüshayı kullanarak *Kara Mecmua II* adıyla İran'da 2004 yılında yayınlamıştır. *Tezkire-i Şeyh Safi*, aynı yazma nüshadan hareketle, Filiz Kılıç ve Ayşe Yıldız tarafından Latin harfleriyle 2005 yılında (*Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2005/36, 9-104) neşredilmiştir.⁴

Safvetu's-Safâ'nın kısmen veya tam Türkçe çevirilerinin günümüze ulaşmış pek çok yazması ve bunlar üzerine yapılmış çağdaş incelemeler bulunmaktadır. Burada 15. asrın ortalarından itibaren bu eser etrafında oluşan ve günümüze kadar ulaşan Türkçe yazmaların, yazılış tarihleri ve buldukları yerleri, tarihi sırayla rumuzlarıyla birlikte vermek istiyoruz. Her bir yazmadan sonra parantez içerisinde gösterilen büyük harfle yapılan kısaltmalar, yazma veya matbu eser için kullanılacak rümuza işaret etmektedir. Listede yer alan yazma ve basılı eserler, doğrudan *Safvetu's-Safâ*'yla ilgili olanlardır. *Şeyh Safi Menakıbı*, *Şeyh Safi Makâlatı* veya *Terceme-i Şeyh Safi* adıyla umuma açık kütüphanelerde ve şahıslara ait özel kütüphanelerde kayıtlı bazı yazmalar, *Safvetu's-Safâ*'nın çevirileri olmadığı için bu listeye dahil edilmemiştir. Bu nüshalardaki metin tahrifatını farklı nüshalardan karşılaştırabilmek için, *Safvetu's-Safâ*'nın Farsça yazma-

4 Ancak CD'deki varakların karışması, ilgili çalışmaya da yansımış olup metni baştan sona takip etmek mümkün değildir. Diğer yandan tek bir yazmanın kullanılması, metnin tahkiki yoluna gidilmemesi, Nâibi neşrine başvurulmaması ve bu eserin *Safvetu's-Safâ*'nın bir bölümü olduğunun anlaşılabilmesi, metindeki Şii unsurların asıl metindenmiş gibi algılanmasına ve okuma ile ilgili sorunlara sebep olmuştur.

larından, sadece Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa ve Muallim Naci kitaplığında yer alan Farsça nüshalar kullanılacaktır.

Safvetu's-Safâ'nın Türkçe Çevirileri

- 1) 861/1457' den önce: Kitâb-ı Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddîn Kuddise Sırruhu el-Azîz/ Muhtasar/ Kâşifu'l-Kulûb, Konya Bölge Yazma Eserler 3344 (G)
- 2) 861/1457: İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Or: 7576/1 (TY)
- 3) 868/1463-64: *Tercüme-i Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddin-i Erdebîlî*, Manisa İl Genel Kitaplığı 1383/1 (M)
1. 4)949/1543: Nişâtî, *Şeyh Safî Tezkiresi*, Bakı-Nurlan 2006.
- 4) 966/1558-59: *Terceme-i Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddîn* (Hazâ el-Kitâb el-Makâlât el-Meşhûr bi'l-Menâkıb Hazret-i Kutbu'l-Evliyâ Hâdî'l-Asfiyâ' Şeyhu'l-Muhakkıkîn ve Mürşidu'l-Kâmilîn Pişvây-ı Ehlü'l-Yakîn ve Habîbu Rabbi'l-'Alemîn Sultan Şeyh Safiyüddîn – Kaddesellahu sırrahu el-'azîz, Hacı Selim Ağa Kemankeş 247 (KE)
- 5) 968/1560: Kitâb-ı Menâkıb-ı Sultan-ı Evliyâ Sultan Şeyh Safî - Kaddesellahu Sırrahu, Süleymaniye İzmir 465 (İ)
- 6) 930-984/1524-1576: *Tezkire-i Şeyh Safî*, Kitâbhâne-i Âsitân-ı Kudsi Rızavî 95 (R)
- 7) 1038/1629: *Terceme-i Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddîn*, Hacı Selim Ağa Kemankeş 412 (K)
- 8) 1041/1632: Hâzâ Kitâb-ı Menâkıb-ı Evliyâ / Menâkıb-i Hazret-i Şeyh Safî Rahimehullah, Kastamonu MEB Kitaplığı 1458 (KA)
- 9) 1083/1673: *Te'vilât-ı Şerif*, Süleymaniye Hacı Mahmud 2642 (H)
- 10) 1254/1839: Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddîn/Risaletü Şeyh Safiyüddîn, Süleymaniye Hacı Mahmud 6491 (HM)

Farsça Safvetu's-Safâ Yazmaları

- 12) 759/1358: Mirza Abbaslı'nın "Safevilerin Kökenine Dair" makalesinde müellif nüshasından alıntılar. (Belleten, C. XL, sayı: 158, Nisan 1976, 287-329.)
- 13) 12896/1491: *Safvetu's-Safâ* (Farsça), İstanbul Ayasofya 3099 (A)
- 14) 14)1037/1628: *Safvetu's-Safâ* (Farsça) İstanbul Belediyesi Muallim Cevdet Kitaplığı 1 (MC)

Çeviri Metinlerdeki Reğişiklik ve Tahrifata Örnekler

Safvetu's-Safâ ve Türkçe çevirileri tarihi sırayla incelendiğinde Safevilerle birlikte metinler üzerinde ciddi oynamalar olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle Safeviler'in yazdırdığı ve Şii müstensihlerin oluşturduğu metinlerde bu açıkça görülmektedir. *Safvetu's-Safâ*'nın müellif nüshası sadece Mirza Abbasi tarafından kullanılmıştır. IV. Bölüm'den sadece Ayişe ve Fatıma hakkındaki tutumla ilgili bir alıntı söz konusudur. Müellif nüshasından alıntı olması dolayısıyla sadece bu kısmı kullanabildik. *Safvetu's-Safâ*'nın Farsça nüshalarından Ayasofya 3099 numaralı yazmanın Mirza Abbasi'nin alıntı yaptığı müellif nüshasıyla uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer kullandığımız Farsça nüshalarda uygun düşen yerler, Şia'nın fikirleriyle değiştirilmiştir. Türkçe çevirilerine gelince *Safvetu's-Safâ*'nın Safevîler döneminde yeniden düzenlenmiş nüshalarından hareketle yapılan Nişâtî çevirisi ve Meşhed-Rızavî nüshası ile onlardan istinsah edilenler, Şii unsurları taşıma bakımından, bazı istisnalarla hemen hemen aynıdır. Bu açıdan Nişâtî'nin *Şeyh Safi Tezkiresi*, Meşhed-Rızavî çevirisi, İzmir 465, Kemankeş 247 Şiileştirilmiş metinlerdir. Sadece bir Revafız'ın rüyası, Nişâtî hariç diğerlerinde yer almamaktadır. *Safvetu's-Safâ*'nın asıl metninden çevrilen mütercim nüshası ile ondan çoğaltılan yazmalarda, yukarıda zikredilen türden metne müdahaleler yapılmamıştır. Bu müdahaleler, Şia'nın imamet konusuna ters düşen hususlarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Şia, Ali'nin Peygamber tarafından tayin edilen ilk imam olduğunu, ondan önce halifelîği ele geçiren Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın imametlerinin gayr-i meşru olduğunu iddia eder. Böyle inanmaları dolayısıyla metinde "Hulefâ-i Râşid'in" yerine Emîre'l-Müminin Ali" konulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in eşi hakkındaki olumsuz tutumları, Ayişe adının geçtiği yerlerde bu ismin atılmasına veya ilgili kısmın tamamen çıkarılmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan Şia, eimme-i Masumîne / Ehl-i Beyt imamlarına uymayı, onların hadislerini kabul etmeyi, onların rivayet zincirinde bulunmadığı rivayetleri kabul etmemeyi bir ilke olarak benimsemiştir. Bu sebeple metinde "icma-ı ehl-i İslam veya Resûle mutabaat" şeklindeki ifadeler, "eimme-i masumin'e mutabaat" olarak değiştirilmiştir. Aslında bütün bu değişiklikler Şeyh Safi ve müridlerinin mezhebinin değiştirilmesi amacına yönelikti. Nihai anlamda ise, bu teşebbüsler Safevilerin Şiileşmesiyle birlikte Erdebil Tekkesine bağlı Anadolu'daki Türk boylarının Şiileştirmesi yönelik idi.

Şeyh Safi döneminde veya onun ölümünden kısa süre sonra yazılan diğer eserler, metinler üzerindeki tahrifatı doğrulamaktadır. Örneğin Şeyh Safi'nin doğduğu ve eğitimin tamamlayarak tekrar döndüğü Erdebil'in mezhebi duru-

mu hakkında en değerli bilgiye Hamdullah Müstevfî el-Kazvîni'nin 741/1340 yılında, Şeyh Safî'nin ölümünden altı yıl sonra bitirdiği *Nüzhetü'l-Kulub* adlı kitabında rastlamaktayız. Onun verdiği bilgeye göre, o dönemde Erdebil halkının çoğunluğu Şafîî idi ve Şeyh Safî'nin müridleriydi (el-Kazvîni, (1915: 81). Mazzaoui'nin de ifade ettiği gibi, Hamdullah Müstevfî'nin verdiği bilgilerden iki önemli sonuç çıkmaktadır: Birincisi, Şeyh Safî ve tarikatı Moğollar tarafından büyük ilgi görüyordu. İkincisi, Erdebililerin çoğunluğu fıkhîta Şafîî mezhebine mensuptu ve Şeyh Safî'nin müridleriydi. Daha sonraki kaynaklar Şeyh Safî'nin mezhebi hakkında birbiriyle çelişkili bilgiler verse de, Şeyh Safî'nin ve oğlu Sadreddî'nin Şafîî olduğu *Safvetu's-Safâ'* da onlar hakkında verilen bilgilerde doğrulanmaktadır. İlk *Safvetu's-Safâ'* yazmalarında VIII. bölümde, mezhebi ile ilgili sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir:

“Biz Sahâbe'nin mezhebindeyiz; dördünü de severiz; dördüne de dua ederiz; sözlerinde; “Ruhsat yolunu değil, azimet yolunu tutarız.” Daha sonra kendisine uyanların da bu yolu tuttukları, hatta oğlu Sadreddin'in, annesine eliyle dokunduğu vakit, Şafîyye'ye uyup abdest aldığı yazılıdır.” (İbn Bezzâz et-Tevekkülî, Ayasofya No: 3099: vr. 200a; Krş. İbn Bezzâz et-Tevekkülî, Ayasofya, no: 2123: vr. 463b-464a)

Bu bilgiler, sonraki yazmalarda Şeyh Safî'nin Şiileştirilmesi yönünde tahrifata uğramıştır. Örneğin pek çok konuda Şii unsurların sokuşturulduğu *Safvetu's-Safâ'*'nın Muallim Cevdet nüshasında Şeyh Safî'nin Şii bir şahsiyet olarak sunulduğunu⁵ görmekteyiz:

“Şeyhe mezhebini sordular; dedi ki: Allah'ın salât-ü selâm'ı Ona olsun, Peygamber; “Sen bana, Musa'ya Harûn ne menzildeyse, o menzildesin buyurdu; O'nun ve selâm onlara, Ma'sum evlâdının mezhebindeyiz; onlara şiddet, müsibet zamanlarında yardımcılarına dostuz; düşmanlarına, zulmedenlerine düşmanız; mezheplerden hangisi daha çetin ve ihtiyâta daha yakınsa onu seçeriz.”⁶ (İbn Bezzâz et-Tevekkülî, Muallim

- 5 Abdülbâkıy Gölpinarlı, Şeyh Safî'nin mezhebi konusunda takiiye yapmış olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak ikinci ihtimal olarak Şeyh Safî'nin soyundan gelenler Şia mezhebine mensup boyların desteğini alabilmek için atalarını Seyyid ve Şii gösterdikleri üzerinde durur. Bk. Gölpinarlı, 1997: 173.) *Safvetu's-Safâ'*'nın, Safeviler öncesi Anadolu'da yapılan çevirileri incelendiğinde, Şeyh Safî ile ilgili verilen bilgilerden onu Şii olmadığı açıkça görülmektedir. Eğer Gölpinarlı, bu metinleri incelemiş olsaydı ikincisini ihtimal olarak değil asıl sebep olarak gösterirdi.
- 6 Safevî hükümdarı Şah Tahmasb döneminde *Safvetu's-Safâ'*'yı Türkçe'ye çeviren Nişâfî de, onun mezhebiyle ilgili bilgileri, tahrif ederek vermiştir: “Hazret Şeyhden (k.s) sual kıldılar kim, ne mezhebün var? Buyurdu kim, dervişlerin mezhebi Hekkün mezhebidür ve ferzend gerek atasının mezhebinde ola. Çün dedelerimizün mezhebi kim, siratül-müstakimdür ve mö'min evliyalar ol yola varupdurlar ve bir kılca Mustafa ile Murtaza aleyhimassalam vettehiyyat velikramun buyurduğundan çıhmayubdurlar, biz dahi anların ardıncavarub doğru yoldan dönmezüz, inşallah, bir yola varuruz kim, mehşerün gününde nebi ile vesi ve Ehl-i Beytleri yanında hecalet çekmeyeceğüz.” (Nişâfî, 2006: 706) *Safvetu's-Safâ'*'nın Farsça yazmalarında bu kısmın tarihi sırayla nasıl yer aldığını Zikre, bu eserin VIII. bölümünün tah-

Cevdet Kitaplığı, no: 1: vr. 654; Gölpinarlı, 1997: 173)

Sadece mezhebî taraftarlığın sebep olduğu değişiklikleri, *Safoetu's-Safâ'*nın kısmen veya muhtasar çevirilerinden, özellikle IV. Bölümü'nün Türkçe'ye çevirilerinden hareketle bir tablo üzerinde kronolojik olarak vermek istiyorum.

Tarih	Vr./s	Metin		Vr./s	Metin	Vr./s	Metin	
AB 759/1358 (1976)						298 (129b)	Rüyasında Hz. Aişe ve Fatma'yı gören ve onlar hakkında soru soran Revâfız mezhebînden birisine Şeyh Safî'nin eleştirisi: "Bunlar kayamet gününün hatunları ve ümmetin şefaatçileridir." (Abbas Mirzalı'nın metni Türkçe özetli)	
G 861/1457'den önce	33b	Padîşâh didüğüümüzden murâd Hz. Risâlet'dür (sav) Ve vezirden murâd Hulefâ-yî Râşidündür- Ruzvanullahi aleyhim- Peygamber ve meşâyihdür.	39a	Mü'min dahi buclunlayn Peygamber'e (sav) ve Peygamber'ün ashâbına ve icmâ-i ehl-i İslâm'a mütâba'ât idüb karar ider ve muhalefet itmez.	40a	Kible birdür ve Tanrı birdür ve Resûl birdür ve Hak Ta'âlâ'ya mütâba'ât yolu birdür.	42a	Ve bir dânişmen dahi ki srrile Refâziler mezhebîn dutardı. Aytidi: " Ey Şeyh! Âyise-yi Suddika-yı Fâtma-yı Zehrânı-bu gıce düşde gördüm. Başlarında kara örtüleri vardı. Şeyh Kaddesallahu srrahu buyurdu ki: "Anlar kayâmet gününün hatunları ve ümmetin şefî'leridir. Lâkin anları ol vechile görmek halel-i'itikâddandır."
TY 861/1464 M 868/1464'den önce	44a 53a	Padîşâh didüğüümüzden murâd Hz. Risâlet'dür. Ve vezirden murâd Hulefâ-yî Râşidündür- Ruzvanullahi aleyhim- ve meşâyihdür.	51a 62a	Mü'min dahi buclunlayn Peygamber'e (sav) ve Peygamber'ün ashâbına ve icmâ-i ehl-i İslâm'a mütâba'ât idüb karar ider ve muhalefet itmez.	52b 63b	Kible birdür ve Tanrı birdür ve Resûl birdür ve Hak Ta'âlâ'ya mütâba'ât yolu birdür.	55a 67b	Ve bir dânişmend dahi ki srrile Refâziler mezhebîn dutardı. Aytidi: " Ey Şeyh! Âyise-yi Suddika-yı Fâtma-yı Zehrânı-bu gıce düşde gördüm. Başlarında kara örtüleri vardı. Şeyh Kaddesallahu srrahu buyurdu ki: "Anlar kayâmet gününün hatunları ve ümmetin şefî'leridir. Lâkin anları ol vechile görmek halel-i'itikâddandır."
A 896/1491	103b	Ân Pâdişâh-ı Peygamberest Salavatullahi 'aleyhi- ve Vezir Hulefâ-yî Râşidîn –Raziyaallahu anhum- ve Meşâyih-ı Dîn	106a	Heçmçünin mü'min ber mütâba'at-i Peygamber-Salavâtullahi 'aleyhi- ve şahabe ve icmâ-i ehl-i İslâm karar gired ve muhalefet câiz ne şümürd.	106b	Kible yeki, Hudâ-yı Ta'âlâ yeki ve Resûl yeki ve râbi- secde bi- mütâba'at yeki	107a	Ve ân dânişmend-i diger, mezheb-i Revâfız ezu püşide der ser daş köft: " Şeyh 'Âyise-yi Suddika ve Fâtma-yı Zehrâ ra- Raziyaallahu 'anhuma- der hob didem. (siir) ki İşân râ mukni' siyah büdü ber ser" Şeyh -Kuddise srrahu- fermüd: "İşân hârunân-ı kayâmet ve şefân-ı ümmetend. Lâkin halel der 'itikâd binende est."
N 949/1543	394	De ol dedüğü Padîşâh Paygamberdür (s) ve veziri ve vasîsi Emirîlümünin ve imamulmuttakin Ali İbn Talib (as)dür.	403	Mü'min dahi hem böyle Peygamber'ün mütâba'etine (s) ve kılâm ehli- len karar dutar ve Peygamber'ün muhalefini hergiz eylemez.	405	Kible bir ve Peygamber bir ve mürid ile yol ve tarik bir bilmek gerek	409	Binc dânişmend yanam mezhebülü idl ve mezhebîn gizledi dedi: "Yâ Şeyh, Hazret Fatimeyi- Zehrâyı (a.s.) vâkede gördüm kim, başını bir göy mi' cer ilen örtmüş idi." Hazret Şeyh (k.s.) buyurdu: " Ol kayâmetün hatunu ve ümmetün gafaatçisidür, Amma bu dşgi görenin etikadında haleli var."
KE 966/1558-59	18a	Padîşâh didüğüümüzden murâd Hazret-i Risâlet'dür, vezirden murâd Hazret-i eimme-i ma'sûmündür, meşâyih-i 'ızâmdür.	72b	Mü'min dahi Peygamber (as) evladına mütâba'at idüb ikrâr ider ve muhalefet itmez.	73a	Kible bir, Hak Ta'âlâ'ya mütâba'at birdür.	78b	Bu kısım yer almamaktadır.
İ 968/1560	47b	Padîşâh didüğüümüzden murâd Hazret-i Risâlet'dür, vezirden murâd Hazret-i eimme-i ma'sûmün ve meşâyih-i 'ızâmdür.	56b	Mü'min dahi Peygamber (as) ve evlâdına (as) mütâba'at idüb karar ider ve muhalefet itmez.	57a	Kible birdür ve Hakk Ta'âlâ'ya mütâba'ât birdür.	61b	Bu kısım yer almamaktadır
R 930-984/1524-1576	63b	Padîşâh didüğüümüzden murâd Hazret-i Risâlet'dür - Aleyhisselâm-. Vezir didüğü murâdımızdan eimme-i ma'sûmündür.	74a-74b	Mü'min dahi Peygamber (sav) evladına mütâba'at idüb ikrâr ider ve muhalefet itmez.	76a-76b	Kible birdür ve Tanrı birdür ve Resûl birdür ve Resûle mütâba'at İfemek birdür ve mezheb-i eimme-i Hudâ	80b	Bu kısım yer almamaktadır.
MC 1037/1628	164b	De ân Pâdişâh-ı Peygamberest Salavatullahi 'aleyhi ve Şelâmuhu- ve Vezir-i Emirî'l-Müminîn Ali Aleyhisselam ve eimme-i ma'sûmün Ruzvanullahi 'aleyhim ecmaîn ve Meşâyih-ı Dîn	169a	Ve hem çünin mü'min ber mütâba'at Peygamber-Salavâtullahi 'aleyhi- ve şahabe ve icmâ-i ehl-i İslâm karar gired ve muhalefet câiz şümürd.	169b	Kible yeki, ve hudâ yeki, ve râbi- secde bi- mütâba'at yeki	171b	Hz. Fatima ile ilgili bir rüya olarak geçiyor. Hz. Âyise yok. Rüyanı görenin mezhebî Harûrî (?) olarak veriyor.
K 1038/1629	51b-52a	Hasi padişahdan murâd Habîb-i Ekremdür. Vezirden murâd Hulefâ-yî Râşid'ündür.	59b	Mü'min dahi Peygamber –Sallallahu 'aleyhi ve sellem'i ve ashâbına ve icmâ-i ehl-i İslâm'ı bulub mütâba'at	61a	Kible bir ve Tanrı birdür ve Resûl birdür ve Hakk Ta'âlâ'ya mütâba'ât yolu	64a-64b	Ve bir dânişmend dahi srrile Revâfız mezhebînde idi. Aytidi: " Ey Şeyh! Âyise Hazretin ve Fatma-yı Zehrâyı

kıyile ilgili yaptığı çalışmada bir tablo olarak vermiştir. (Bk. 1987: 46)

		Rızvânullahî 'aleyhim ecma'ındırler ve meşâyihdür		İmeyince karar İmez ve muhâlefet İmez.		birdür.		bu gıce dıŖde görđüm, baŖlarında kara örtüldü İdi. Ŗeyh buyurdı ki: "Anlar kıyâmet gününün hâtonu ve İmmetün Ŗef'lerİdürler. Lâkin anları o vecble görmek hale-i İtikaddandır."
KA 1041/1632	53a	PadıŖaŖ dıdđğümüzden murâd Hz. Rİsâletdür. Ve vezİrden murâd Hulefâ-yı RâŖİdİndür- ve meşâyİhdür- Rızvânullahî Ta'âlâ 'aleyhim ecma'n-	61a	Mü'min dahi bunclayındur, Peygamber'e (sav) ve aŖabına ve İcmâ-i ehl-i İslâm'a mütâba'ât İdüb asla muhâlefet İmez. Anun evâmİrine İtâ'at İder.	62a	ZİRâ kable birdür ve Tanrı birdür ve Resûl birdür ve Hak Ta'âlâ'ya mütâba'ât yolu birdür.	65a-65b	Ve bir dâniŖmend dahi ki setren Refâzİler mezhebİni dutardı, s'âl İdüb ayıtdı: " Ey Ŗeyh! ÂyiŖe b. Ebû Bekr ve Fatma-yı Zehrâ'yı bu gıce vak'âmıda görđüm, baŖlarında kara örtüleri var İdİ" dİdi. Ŗeyh -Kâdesallahu srrâhu- cevâb buyurđı ki: "Anlar kıyâmet gününde ulu hâtonlardur ve İmmet-i Muhammedün Ŗef'lerİdür. Lâkin anları eyle görmek hale-i İtikaddandır."
H 1083/1673	62	Hası padıŖaŖdan murâd Habİb-i Ekremdür. Vezİrden murâd Hulefâ-i RâŖİd'İndür- Rızvânullahî 'aleyhim- ecma'ındırler ve meşâyİhdür.	72b	Mü'min dahi bunclayın Peygamber'e (sav) ve Peygamber'ün aŖabına ve İcmâ-i ehl-i İslâm'a mütâba'ât İdüb karar İder ve muhâlefet İmez.	74b	Kİble birdür ve Tanrı birdür ve Resûl birdür ve Hakk Ta'âlâ'ya mütâba'ât yolu birdür.	78b	Ve bir dâniŖmend dahi ki sİrrele Refâzİler mezhebİni dutardı. Ayıtdı: " Ey Ŗeyh! ÂyiŖe-yi Sıddİka-yı Fatma-yı Zehrâ'nı bu gıce dıŖde görđüm, baŖlarında kara örtüleri var İdİ. Ŗeyh -Kâdesallahu srrâhu- buyurdı ki: "Anlar kıyâmet gününün hâtonları ve İmmetün Ŗef'lerİdür. Lâkin anları o vecble görmek hale-i İtikaddandır."
HM 1254/1859	49b	PadıŖaŖ dıdđğımızden murâd Hazret-i Rİsâletdür, vezİrden murâd Hulefâ-i RâŖİd'İn'ür ve meşâyİhdür.	56a	Mü'min dahi bunclayın tâ Sultândur, Peygamber'e ve Peygamber'ün aŖabına ve İcmâ-i ehl-i İslâm'a mütâba'ât İdüb karar İder ve muhâlefet İmez.	57b	Kİble birdür, Tanrı birdür, Resûl birdür, Hakk Ta'âlâ'ya mütâba'ât yolu birdür.	60b	Ve bir dâniŖmend dahi setrele Refâzİler mezhebİni tutardı. Ayıtdı: " Yâ Ŗeyh! ÂyiŖe-yi Sıddİka'yı ve Fatma-yı Zehrâ'yı bu gıce dıŖde görđüm, baŖlarında kara örtüleri var İdİ. Ŗeyh -Kâdesallahu srrâhu-buyurdı ki: "Anlar kıyâmet gününün hâtonlardur ve İmmetün Ŗef'lerİdür. Lâkin ol vecble görmek hale-i İtikaddandır."
SS 1994	487	"Pes ân PâdiŖaŖ Peygamberest- Salavatullahi 'aleyhi- ve vezir, Hulefâ-i RâŖİdİN- Razıyallahu 'anhum- ve meşâyih-i DİN	496	Heçünün mü'min ber mütâba'at-ı Peygamber-salâvâtullahi 'aleyhi ve sahâbe ve İcmâ-i ehl-i İslâm karar gİred ve muhâlefet caiz Ŗİmürd.	498	Kİble yeki ve Hudâ-yı Ta'ala yeki ve Resûl yeki, ve râh be-Hudâ be- mütâb'ât yeki	502	Ve ân dâniŖmend-i diğer, mezheb-i Revâfİze ez püŖde der ser daŖt koftı: " Ŗeyh 'ÂyiŖe-yi Sıddİka'yı ve Fatma-yı Zehrâ ra- Razıyallahu 'anhuma- der hob İdİdem. (Ŗİir) ki İŖân râ muknİ' sıyâh ber ser bûdİ " Ŗeyh fermüdü: "İŖân hâtonân-ı kıyâmet ve Ŗefiân-ı İmmetend. Lâkin halel der İ'tikâd İnende est."

Yukarıda tarihi sırayla nüshalardan yapılan alıntılar, Ŗeyh Safî'nin Ŗiî olmadığını, Safevilerle birlikte onun mezhebi ve görüşleri ile ilgili *Safvetu's-Safâ* nun metninde tahrifata gidildiği ve ŖiîleŖtirilmeye çalıŖıldıđı açıkça görülmektedir. Eser üzerinde en büyük değişiklikler, Ŗah I. Tahmasb (984/1576)'ın emriyle, Ebû'l-Feth Hüseyinî (1569) tarafından yapılmıŖtır. Ancak onun dıŖında eseri Türkçe'ye çevirenler ve müstensihlerin de metinler üzerinde önemli tasarruflarda bulunduğu ve değişiklikler yaptığı açıktır. *Safvetu's-Safâ*'nın Farsça'sından ve Türkçe çevirilerinden anlaŖıldıđına göre, sadece mezhebi ile ilgili bilgiler değil aynı zamanda Ŗeyh Safî'nin soyu, Ŗeceri ve nesebi ile ilgili bilgiler de yeniden düzenlenmiŖtir. Bu tür tahrifatla, Mirza Abbaslı'nın makalesinde isbat ettiği gibi, Ŗeyh Safî'nin soy Ŗeceresi 12 İmam'dan birisi olan Musa Kazım'a dayandırılmıŖ; Türk olduğu yönündeki bilgiler çıkarılmıŖ ve Ŗiî bir kimse olarak gösterilmeye çalıŖılmıŖtır. İlgili metinlerde soy Ŗecerelerindeki değişiklikleri ele almayı başka bir tebliğe bırakıyorum. Ancak sonuç olarak bir hususun altını çizmek istiyorum. Safevi devletinin kuruması ve ŖiileŖmesi, Kızılbaşlık açısından tarihsel bir dönüm noktası olmuŖtur. Kızılbaşlığın tarihini incelediğimiz Safevî öncesi ve Safevî sonrası olmak üzere iki ayrı dönem göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle bu iki dönemin belirgin özelliklerini,

onların dini, tasavvufî ve siyasî görüşlerini ele almak üzere her iki dönemde yazılan metinlerin karşılaştırılmasıyla ortaya konulması son derece önemlidir. Bu konunun aydınlatılabilmesine ışık tutacak olanlar ise, gerek *Safvetu's-Safâ*'dan gerekse ondan bağımsız oluşturulmuş *Menâkıb*, *Makâlât*, *Buyruk* veya benzeri adlarla bilinen metinlerdir. Bu sebeple öncelikle bu adla bilinen metinlerin, tek bir yazmadan hareketle değil, asıl metinleri ve bunlardan dönüştürülenlerin tamamını elde ederek, üzerinde ciddi tahkik çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde Safevî iktidarının emriyle oluşturulan Şîî metinleri Kızılbaşlığın metinleri olarak göstermiş oluruz.

Kaynakça

- Abbasi, Mirza. (1976). "Safevilerin Kökenine Dair", *Belleten*, C. XL, sayı: 158, 287-329.
- Cebecioglu, Ethem. (1999). "İbn Bezzâz", TDVİA., İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. XIX, 378-379.
- Ethé, Herman. (1903-), *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office*, by H. E., Oxford.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, (1997), *Târih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîilik*, Ders Yay., İstanbul..
- İbn Bezzâz Et-Tevekkülî, *Safvetu's-Safâ*, Ayasofya, no: 3099.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (1067/1657). (1971): *Keşfü'z Zünûn*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- El-Kazvîni, Hamdullah Müstevfî, (1951), *Nüzhetü'l-Kulûb*, edit.: G. Le Strange. Leyden- London: E. J. Brill, Imprimerie Orientale.
- Kutlu, Sönmez (2006), *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara.
- Mazzaoui, Michel. (1972), *The Origins of the Safewids*. Weisbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Nağisoğlu, Möhsün. (2003), *Orta Asrlerde Azerbaycanda Tercüme Abidesi "Şühedaname"*, Bakı-Nurlan: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü .
- Nişâfî, (2006), *Şeyh Safî Tezkiresi*, neşr.: Möhsün Nağisoğlu vd. Bakı-Nurlan: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü.
- Rieu, P. Charles, (1888), *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London.
- Sadikov, E. (1973), *Şeyh Safî Tezkiresi'nin Dili (leksika)*, Nam.diss. Bakı: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi.
- Şeyh Safiyüddîn el-Erdebîlî, (2004), *Kara Mecmua II Şeyh Safî Tezkiresi*, neşr.: Muhammed Sadık Nâibî. Tahran/Kiş.
- Şeyh Safiyüddîn el-Erdebîlî, (2005), "Şeyh Safî Tezkiresi", neşr.: Filiz Kılıç, Ayşe Yıldız, *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 36 (Kış), ss. 9-104.
- Zirke, Heidi, (1987), *Ein agiographisches zeugnis zur Persischen geschichte aus der mitte des 14. jahrhunderts: das achte kapitel des Safwat as-safa in kritischer bearbeitung*, Berlin: Islamkundliche Untersuchungen, Band: 120.